

360 yıllık bir öykü

Cihânnümâ

360 yıl önce Katip Çelebi'nin elle yazdığı, 75 yıl sonra İbrahim Müteferrika'nın eklemeler yaparak Osmanlı'nın ilk matbaası Matbaa-ı Amire'de bastığı Cihânnümâ, yeni bir yorumla bugünün okuruna sunuldu.

Bu kitap ki; zamanımızdan 360 yıl önce elle yazılmış. 26 yaşındaki Katip Çelebi'nin Osmanlı Sarayı'na sunup karşılığında birkaç kese altın aldığı bu eser, henüz dünyanın yuvarlaklığının kabul görmediği Osmanlı coğrafyasına zamanının en son bilgilerini getirmiş. Sözünü ettiğimiz kitabın adı "Her yanı görmeye elverişli, camlı çatı katı veya taraça, kule" anlamına gelen 'Cihânnümâ'. Katip Çelebi'nin 1654'te yeni eklemeler yaptığı bu kitap, 75 yıl sonra Osmanlı'nın ilk matbaası olan Matbaa-ı Amire'de basacak eser arayan İbrahim Müteferrika'nın eline geçer. Müteferrika, üç yıl süren basım süresince kitaba neredeyse bir o kadar eklemeler yapar. Yani artık biraz da İbrahim Müteferrika'nın eserine dönüşür. İbrahim Müteferrika'nın matbaasında bastığı kopyalardan biri, bir müzayedede zamanımızın yayıncılarından Bülent Özukan'ın eline geçer. Elle yazılmış orijinali, Topkapı Sarayı'nda bulunan bu 'antika kitap' uzunca bir süre yayınevinin en nadide süsü olarak cam bir mekanda sergilenir. Özukan, zamanla merakına yenilir, adından başka hiçbir şey bilmediği bu kitabı önce tıpkısının aynısıyla çevirtir Orhan Koloğlu'na. Çoğu, zamanımızda batıl sayılabilecek yanlış bilgilerle dolu, tatsız bir şey çıkar ortaya. Ancak, Osmanlı'nın 16 ve 17. yüzyıldaki kültürel ve bilimsel

iklimine ilişkin ipuçlarıyla dolu olan bu kitap, çağdaşlaşma serüveninde izlenen yolun neredeyse başlangıcını temsil eden bir eserdir. Çünkü, dünyanın yuvarlak olduğunu Osmanlı'da ilk telaffuz eden yazılı bir belgedir bu.

Bu birebir çeviri bir kenara bırakılır ve akademik olmaktan uzak durarak, sadece bilim adamlarına değil tüm tarih meraklılarına yönelik bir kitap hazırlığına girilir. Tarihçi Mustafa Kaçaroğlu'nun sabırsız sorulara üç yıl boyunca verdiği yanıtlarla iyiden iyiye şeklini alır zamanımızın "Kitab-ı Cihânnümâ"sı. Orhan Koloğlu, noktasız virgülsüz, neredeyse üç sayfa süren cümleleri sabırla özetler. Koloğlu ise dört yılını verir bu işe.

Bu macera toplamda beş yıl sürer. Katip Çelebi kaleme almış, 75 yıl sonra İbrahim Müteferrika güncelleyerek basmış, 300 küsur yıl sonra ise Bülent Özukan ve ekibi, mevcut metne, günümüz okurlarının o zamanı anlayabilmelerini sağlayacak eklemeler yapmışlardır. Bülent Özukan, Orhan Koloğlu, Mustafa Kaçar, Murat Öneş, Füsün Savcı ve İbrahim Yılmaz, sabırla çalışarak 360 yıllık masalsi bir öyküyü gün ışığına çıkarmışlardır. Yani aslında "Kitab-ı Cihânnümâ" üzerine yeni bir kitap yapılmıştır.

Cihânnümâ astronomi ve coğrafya kitabıdır. "Dünya merkezde mi, yoksa çevrede dolaşan bir yıldız mı?" gibi modern bilimin o dönemki son tartışmalarını da içeriyor.

Topkapı Sarayı'na kayıtlı kopyasındaki 698 sayfa, 40 levha, 56 sayfadan oluşan koleksiyonun tamamının tıpkı basımı bu kitapta yer alıyor. 2 bin adet basılan kitabın her birinin içinde, satın alan okur kendi ismine düzen-

letebilsin diye bir de sertifikası var. Yani bu kitabın orijinal Cihânnümâ olduğunu söylemek pek de doğru bir tanımlama olmaz. Bu çalışma ancak, "Postmodern Cihânnümâ" olarak tanımlanabilir.

OSMANLI'NIN BATI'YA AÇILAN PENCERESİ

Cihânnümâ, Osmanlı'nın ilk coğrafya kitabı mı, atlas mı, yoksa ansiklopedi mi?

Astronomi ve coğrafya kitabıdır. "Dünya merkezde mi, yoksa çevrede dolaşan bir yıldız mı?" gibi modern bilimin o dönemki son tartışmalarını da içeriyor. Gerçi bunu Katip Çelebi başlatıyor ama saray dışına çıkamıyor. Eseri bütün topluma mal eden, daha önemlisi Katip Çelebi'nin yazımının üzerinden 75 sene geçtikten sonra yeni bilgileri ekleyen kişi Müteferrika'dır. Dolayısıyla dönemine göre en son bilgileri toplumuna aktaran bir kitaptır. Kitap aslında Çin ve Güney Asya

Adaları vs. o taraftan başlıyor, adım adım Ortadoğu'ya doğru geliyor. Katip Çelebi Van'a getiriyor, ondan sonrasını Mütferrika İstanbul'a kadar getiriyor. Üsküdar'da duruyor. Asıl amacı İstanbul'dan sonrasını eklemek, ama o yok.

Katip Çelebi Cihannümâ'yı elle yazıp saraya veriyor parça parça...

Hayır kitap halinde veriyor. Matbaadan önceki dönemde ya sultana ya vezire verilir. Saray bölgesi çevresinde dönerdi sanat da bilim de. Geri kalmışlığımızın kökeni oralardandır. Diyelim ki Cihannümâ'dan yani ilk nüshasından on tane yazılmıştır, birisi alır bakar beğenmez filan. Mütferrika herkese ulaşacak hale getirir, o zamanın şartlarında tabii. Her kitabından kaç nüsha basıldığı buralarda kayıtlıdır. Kaynakçayı görmeniz şaşarsınız. Cihannümâ 500 basılmış, 249'u depoda kalmış, satılmamış. Bu bir başlangıç, küçümsemek lazım. Eski usulde el yazması 20-30 tane katip tarafından yazılır, bir adam okur, o okurken yazarlar; en önemlisi de yanlış işiten, yanlış yazar. Halbuki matbaa yönteminde en önemli şeyi müsahhah yapar.

İbrahim Mütferrika'nın Cihannümâ'ya katkısı nedir?

İbrahim Mütferrika toplumsal değişimin dinamizmini Osmanlı'ya getiren çok büyük bir hareket yapıyor; matbaayı getiriyor. El yazması bu kitabı matbaada çoğaltıyor. Kitabına gerçi Katip Çelebi'nin kitabıymış gibi Cihannümâ diyor ama aslında onun yarısı kadar da eklemeye yapıyor. Kabul etmek lazım ki İbrahim Mütferrika'nın eseri bu artık. Hem çıkardığı diğer kitaplar da çok önemli, Arapça lügat, deniz savaşları, tarih kitapları... Bütün bunlar senin toplumuna ilk defa sunuluyor. İbrahim Mütferrika yazıyor ve bastırıyor. "Milletlerin düzeninde ilmi usuller" diye bir kitap var mesela. Burada doğrudan doğruya Hristiyanlığı eleştirir.

Kendisi aslen Macardır. Osmanlı'ya esir düşmüş, Müslüman olmuştur. Ama tam inanmıştır. Bu kitapta Avrupalı subaylarla konuştuğunu, modern savaşusullerinin nasıl olduğunu ve bunları uygulamamız gerektiğini anlatır... Bazı Avrupalı tarihçiler, 'Mütferrikanın bu hareketi sadece Osmanlı'nın değil İslamda rönesansın başlangıcını temsil eder', diyor.

Peki siz "postmodern Cihannümâ"yı hazırlarken nasıl çalıştınız?

Eski Türkçe üslup olarak ağırdır. O kelimelerin hepsini bilmek özel bir uzmanlık ister. Hem o dili bileceksin, hem o dönemi bileceksin, hem de o üslubu bileceksin. O

Kaynakçayı görmeniz şaşarsınız. Cihannümâ 500 basılmış, 249'u depoda kalmış, satılmamış. Bu bir başlangıç, küçümsemek lazım.

yedyüz sayfayı teker teker okudum. Üçer sayfalık özetler yaptım. Tıpkı basımlar bilim adamları içindir. Nikran ülkesi, Afganistan, Nil Nehri gibi coğrafyalardan bahsediyor. Bunun hepsini yazsam, yine kimse okumaz. Benim iradem yoktur ama; noktasız, virgülsüz akan her üç sayfanın anlaşılır bir özetini yaptım. Onun için bunun adını postmodern Cihannümâ koydular... Cihannümâ, bilim alanında her şeyi değiştiren bir kitaptır ve bunun bilinmesi lazım. Kitap içinde muazzam bir harita zenginliği var...

Bugünün bilgileriyle değerlendirildiğinde yanılma oranları nedir?

Çok... Bakın Amerika'ya, ancak parmağımı kapatacağım kadar görünüyor. İki üç sene önceki Piri Reis'in haritasında bu kadarı da yoktur. O dönemde İslam dünyasında, dünyayı bu şekilde düşünenlerin sayısı son derece az. Hem Osmanlı dünyayı

idare ettiği iddiasındadır. Bunu halka açarsan, o zaman da sen parmağımı kapladığın kadar mı hükmediyorsun derler... Ama 75 yıl sonra bu cesaret gösterilmiş...

Bugünden baktığımızda Cihannümâ'yı nasıl değerlendirmeliyiz?

Değişimler bir anda düğmeye basmakla olmuyor. Lale Devri'ne, Avrupalı tarihçi, Doğu'nun rönesansının başlangıcı, diyor. Ben, Katip Çelebi'yle ilk adımı atıyorum, Lale Devri'yle, Mütferrika ile hızlandırıyorum; 1820'lerden sonra ki ben onu yenileriliğin kaldırılmasıyla başlatırım. Ondan sonra Tanzimat yeni kadrolar yetiştiriyor. Nitekim Atatürk de böyle bir ortamda yetişmiştir. Biz çağdaşlaşmamızın şifrelerini buralardan çözeceğiz. [E]

